

**Сузана Антић
Народни музеј Зајечар**

ЕЛЕМЕНТИ НЕМАТЕРИЈАЛНОГ КУЛТУРНОГ НАСЛЕЂА ИСТОЧНЕ СРБИЈЕ

**идентификовање - регистровање, документовање, истраживање,
презентовање - промовисање и преношење**

Књажевац 2022.

На основу одлука Националног комитета за Нематеријално културно наслеђе, Регистар нематеријалног културног наслеђа Републике Србије садржи 55 елемената уписаних на Листу елемената Нематеријалног културног наслеђа од којих је седам из источне Србије: Молитва, Белмуж, Израда пиротског качкаваља, Пиротско ћилимарство, Пиротско приповедање, Кување жмара („жумијар“) и Двопрећно плетење вунених чарапа.

Према Унесковој Конференцији о очувању Нематеријалног културног наслеђа (2003), испоштоване су све мере очувања ових елемената кроз

идентификовање – регистровање, документовање, истраживање,

презентовање - промовисање и преношење.

Последњих деценија, делимично захваљујући инструментима које је

**развио Унеско, културно наслеђе се не завршава на споменицима
и збиркама предмета;**

**такође укључује традиције или живе изразе наслеђене од наших предака
и пренете на наше потомке, као што су**

усмена традиција, извођачке уметности, друштвене праксе,

ритуали, празнични догађаји, знања и праксе које се тичу природе и универзума или

знања и вештине везане за традиционалне занате

**Источна Србија се на северу
граничи са Румунијом
а на истоку са Бугарском;
простире се између Дунава
и два коридора:
Коридора X (Србија)
и коридора IV (Бугарска).**

**Етнички састав становништва источне Србије је разноврстан,
што је резултат динамичних догађаја током историје на овом простору.**

**Већинско становништво су Срби, док поред њих живе и Власи,
Румуни, Бугари, Роми, Хрвати, Црногорци, Горанци...**

„МОЛИТВА”

Област Буџак, општина Књажевац

**Елемент *молитва* уписан је у Национални регистар нкн Р.С. 18.6.2012. године,
под редним бројем 2.**

Ђурђевданска молитва одржава се у селу Вртовац ћелија Калават 6. маја на Ђурђевдан

**Молитва садржи карактеристичан сегмент из праксе ритуалног клања
тзв. колективне жртве, првог јагњета**

(жртва се у овом крају назива „Молитва”)

Мештани се окупљају код каменог оброка (крста)

у Ћелији (народни назив за капелу) на заветну молитву

Сваке године бира се домаћин „колачар“

који се стара о религијском садржају овог обичаја.

Литија

Молитвено читање

Литија, молитвено читање, освећење хлеба и сира, прскање водом и житом, благослов свештеника, читање колективне молитве, народно певање на бас,

жене окићене венчићем направљеним од цвећа

(здравац, љиљан, млеч, селин, коприва, ђурђевак...)

има апотропејску, односно магијску заштитну функцију.

**Ђурђевдан је једна од најчешће празнованих слава у овом крају,
и може се сматрати да ће наследници славе у оквиру породица
задржати и очувати везу са сеоском заветином
и обичајем колективне молитве у ћелији Калават.**

Иницијативом Завичајног музеја Књажевац и СО Књажевац од 2000. године одржава се Етно-туристичка манифестација Молитва под Миџором која ревитализира обичајну праксу.

ANTIKA FEST

DOBRO DOŠLI U TEBU

ANTIČKO POŽORIŠTE Ovida Paduana
CLJO, Beograd

MOLITVA

šurdevdanski običaj sa Stare Plantae
KUD LOLA, Beograd

ENEIDA

pozorišna predstava na osnovu Vergilijevog epe
TEATAR KABARE, Tizla

Felix Romuliano, Zaječar 25. avgust 2012. 18 sati
Centar za kulturu, Kladovo 26. avgust 2012. 19 sati

Обичај „Молитва“ јачао је репутацију културног наслеђа Србије као могућег простора за стваралаштво које је оживљавало баштину и проширивало културни туризам повезивањем нематеријалног и материјалног наслеђа са савременом продукцијом на (одржаваном) фестивалу

АНТИКА ФЕСТ – Феликс Ромулијана

„ БЕЛМУЖ ”

Области Буцак, Заглавак и Тимок, општина Књажевац

Елемент *белмуж* уписан је у Национални регистар нкн Р.С. 18.6.2012. године, под редним бројем 3.

Белмуж је специјалитет

планинских крајева источне и југоисточне Србије

**Становништво
књажевачког краја
задржало је
у својој исхрани
доста конзервативности
и архаичности,
али су историјске
и друштвене прилике
условиле и неке промене.**

Белмуж се прави од сира. Тек оцеђена грудa сира се посоли - некада се стављала у бакрач на ватру и стално мешала док се сир не истопи „у пено”. Потом се скидала са верига и остављала поред огњишта на загрејане камене плоче.

Зими белмуж

праве

од крављег, а лети

од овчјег сира

**У тако истопљен сир
додаје се кукурузно брашно
и стално меша „чурком”
док се добро не „испече”
и не пусти масло.**

**Сматра се да је ово
овчарско/пастирско
јело**

мушко јело;

спрема се дан

уочи Ђурђевдана

**Плетење венаца од биља – венци се плету („вију”)
од набраног цвећа око „прута”
при чему га везују црвеним концем.
Најчешће се вију три венца: за овцу, ведро и јагње**

**Рано ујутру на Ђурђевдан чобанин носи
у кућу грудву младог сира, чиме се
укућани омрсе, помужено млеко и
најдебље, здраво мушко јагње.
Ујутру, док се бере цвеће, у кући се
месио шупљи колач за премлаз
и правила се поворка
„(врпца)“ од црвене и беле вуне.
На премлаз се изведе, испод лука од
младог шибља, врбе или леске,
овца која се прва ојагњила,
стави јој се око врата венац здравца
и преко ведра помузе.**

**Иницијативом Завичајног музеја Књажевац
и СО Књажевац**

од 2000. године одржава се Етно-туристичка манифестација

**Молитва под Миџором која ревитализира обичајну праксу, привлачи
све већи број посетилаца и мотивише људе да посећују завичај.**

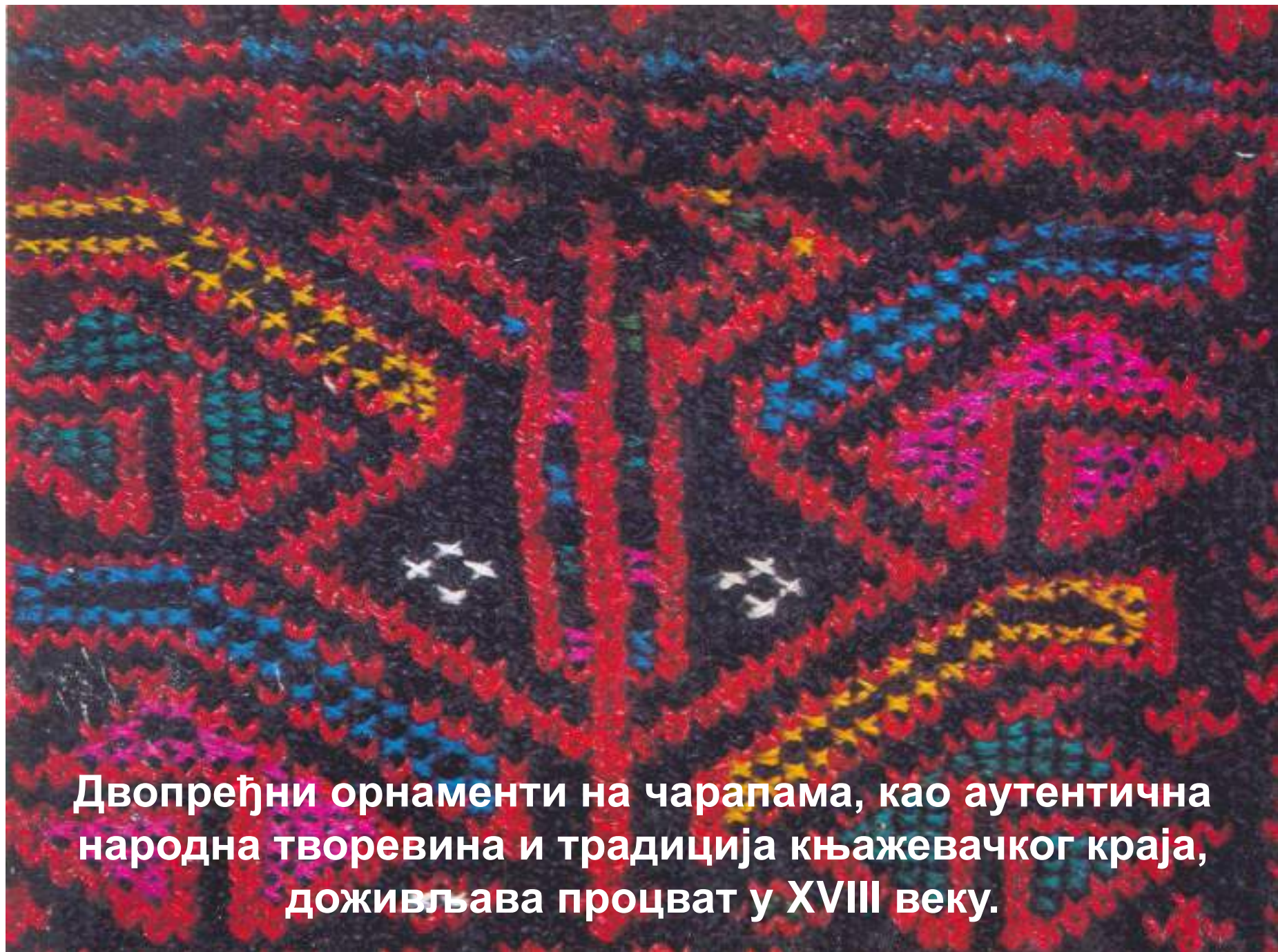

„ДВОПРЕЂНО ПЛЕТЕЊЕ ВУНЕНИХ ЧАРАПА”

област Тимок, општина Књажевац
општине Зајечар, Сврљиг, Бољевац и Сокобања

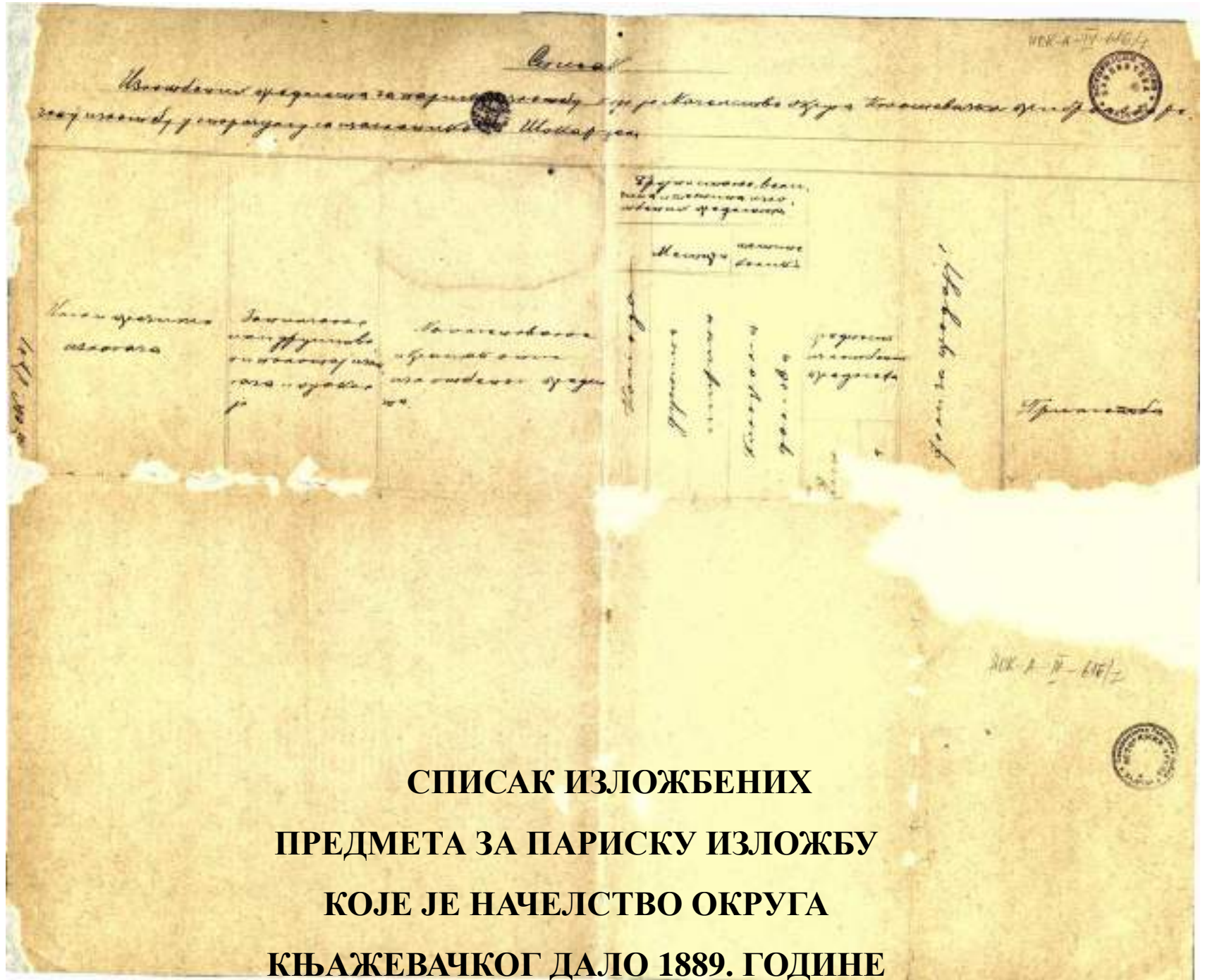
Елемент *двопређно плетење вунених чарапа* уписан је у Национални регистар нкн Р.С. 20.3.2020. године, под редним бројем 40.

Двопређни орнаменти на чарапама, као аутентична народна творевина и традиција књажевачког краја, доживљава процват у XVIII веку.

ВЕР. А. И. 1889/2

Списак

Изложбени предмети за париску изложбу 1889. године које је начелство округа књажевачког дало 1889. године

Укупно предмета, вредности, и остало

Назив предмета

Укупно предмета

Вредности

ВЕР. А. И. 1889/2

**СПИСАК ИЗЛОЖБЕНИХ
ПРЕДМЕТА ЗА ПАРИСКУ ИЗЛОЖБУ
КОЈЕ ЈЕ НАЧЕЛСТВО ОКРУГА
КЊАЖЕВАЧКОГ ДАЛО 1889. ГОДИНЕ**

1	Karya Sawah	Panawa	Kinawaya	2 000
2	Karya Sawah	"	"	5 500
3	Karya Sawah	24000	Kinawaya	3 500
4	Karya Sawah	"	pagaya	1 000
5	Karya Sawah	Panawa	Kinawaya	2 500
6	Karya Sawah	Panawa	Uca	3 000
7	Karya Sawah	12000	Hypant	2 000
8	Karya Sawah	Panawa	Uca	2 000
9	Karya Sawah	Panawa	Uca	800
10	Karya Sawah	"	"	2 10
11	Karya Sawah	"	"	3 00
12	Karya Sawah	"	"	1 00
13	Karya Sawah	"	"	2 11
14	Karya Sawah	"	"	1 50
15	Karya Sawah	"	"	5 10
16	Karya Sawah	"	"	3 00
17	Karya Sawah	"	"	4 11
18	Karya Sawah	"	"	5 10
19	Karya Sawah	"	"	3 00
20	Karya Sawah	"	"	4 11
21	Karya Sawah	"	"	5 10
22	Karya Sawah	"	"	3 00
23	Karya Sawah	"	"	4 11

panawa

1000 in Kinawaya
1000 in Uca

17 100 1000
1000
1000
2 500

36 000

24	Cigas	Huberich	in Krasowichy	paper...	1 00	paper	200-1-17-1874
25	It	It	It	paper...	1 00		
26	Kuka	Wyzobich	in Krasowichy	paper...	2 00		
27	Fumolira	Wyzobich	in Krasowichy	paper...	2 130	70 00	
28	It	It	It	paper...	2 25 / 25	100 00	
29	Abony	Lowich	in Krasowichy	paper...	2 00		
30	Mars	in Krasowichy	in P. Zyura	paper...	2 35 / 1	30 -	
31	It	It	It	paper...	2 110	12 -	
32	It	It	It	paper...	1 65 / 1	20 -	
33	Zyur	Wyzobich	in Krasowichy	paper...		5 00	
34	Krasowichy	Wyzobich	It	paper...		5 00	
35	It	It	It	paper...	1 80 / 0 50	2 00	
36	Krasowichy	Wyzobich	in Krasowichy	paper...	0 90 / 0 90	2 50	
37	Krasowichy	Wyzobich	in P. Zyura	paper...	1 80 / 0 40		
38	Krasowichy	Wyzobich	in Krasowichy	paper...			
39	Krasowichy	Wyzobich	in P. Zyura	paper...			
40	Krasowichy	Wyzobich	in P. Zyura	paper...		7 50	
41	Krasowichy	Wyzobich	in P. Zyura	paper...		5 -	
42	Krasowichy	Wyzobich	in P. Zyura	paper...		3	
43	It	It	It	paper...		2	
44	Krasowichy	Wyzobich	in P. Zyura	paper...	1 000	X 700	
45	Krasowichy	Wyzobich	in P. Zyura	paper...	1 0 40	X	

46. <i>Muscicapa tuberculata</i>	<i>S. Linn</i> <i>no. 7. 1829</i>	<i>pegar inf. v. v. v.</i> <i>inf. v. v.</i>
47. <i>Id. Id.</i>	<i>Id.</i>	<i>reg. v. v. v.</i> <i>Id.</i>
48. <i>Picuda palmarum</i>	<i>Id.</i>	<i>Id.</i>
49. <i>Muscicapa tuberculata</i>		<i>Id.</i>
50. <i>Uropygia nana</i>		<i>Id.</i>
51. <i>Puffinus pacificus</i>		<i>Id.</i>
52. <i>Contopus pacificus</i>		<i>Id.</i>
53.		

Muscicapa:
 Obi & v. v. v. v. v. 1829
 reg. v. v. v. v. v. reg. v. v. v.
 v. v. v. v. v. v. v. v. v. v. v. v.
 1829.
 H. v. v. v. v. v.

Овај значајан етнографски
и уметнички материјал
проглашен је 1965. године
културним добром Србије.

Крајем ХХ века извршена је
ревитализација двопређних
чарапа Тимока.

**Двопређност је техничко
својство и вештина
осмишљена за плетење
двопређних чарапа,
које су део
мушке и женске народне ношње.**

Из етнолошке збирке Завичајног музеја у Књажевицу

Плетење чарапе се почиње од врха стопала према пети, најчешће орнаментом „ласица” а затим се наставља у горњи сео градећи просторно и орнаментално јединствену целину.

Техника плетења чарапа од домаће вуне, уз коришћење 5 игала, којом се две нити пређе различите боје преплићу тако да формирају двопређни елемент (шару).

**Двопређно плетење и израда орнамената (шара)
стварани су кроз генерације знањем и вештином
плетиља - народних уметника.**

Материјални елементи

Игле /5/ за плетење

Природно бојена вуна

Народне ношње

Нематеријални елементи

Извођачке уметности

Традиционалне игре
које се изводе у народним ношњама

Двопређне чарапе, као део народне ношње присутне су у разним формама сценског извођења народних игара, песама у оквиру културних и туристичких манифестација на којима се презентује НКН.

ЗАШТИТА

Деловањем удружења плетилца - преношењем знања и вештина израде двопређних чарапа уз помоћ већ обучених плетилца, путем организоване обуке, усменим казивањем, бележењем начина рада и обичајном праксом даривања.

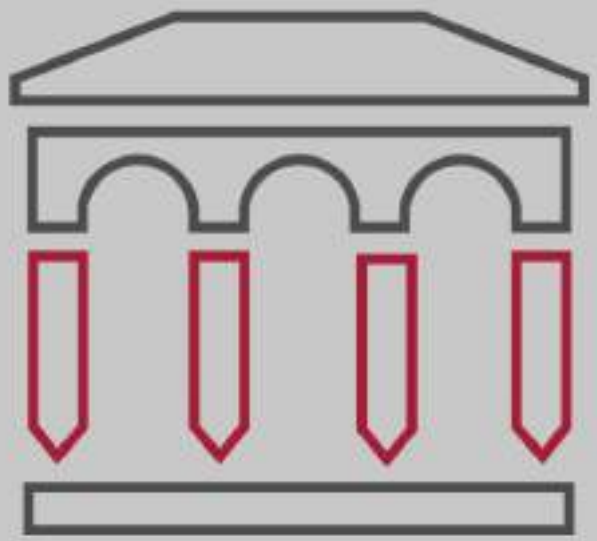

Музеј
двопређн...

МУЗЕЈ
ДВОПРЕЂНИХ
ЧАРАПА

MUSEUM OF
TWO-THREAD
SOCKS

Република Србија
Министарство културе и информисања

ЕТНОГРАФСКИ МУЗЕЈ У БЕОГРАДУ
ETHNOGRAPHIC MUSEUM IN BELGRADE

Позивамо Вас на
онлајн отварање изложбе

ОРНАМЕНТАЛНА БАШТИНА
Двопређне чарапе Србије

ауторке
Душице Живковић

Министарство
културе и
информисања
Републике Србије

Уторак, 22. децембар
од 13.00 часова уживо
на нашем јутјуб каналу

Youtube: Etnografski muzej
Сајт: www.etnografskimuzej.rs

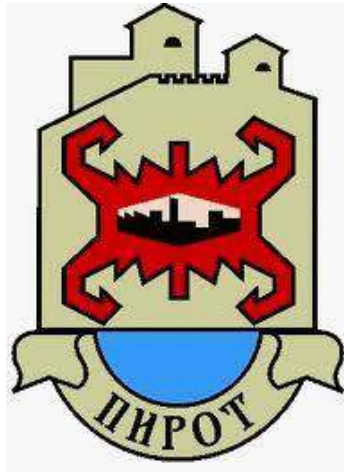
Sećanje na prošlost: Izložba “Ornamentalna baština - dvopredne čarape Srbije” otvorena u Etnografskom muzeju

Multimedijalna izložba
“Ornamentalna baština -
dvopredne čarape Srbije”,
autorke Dušice Živković
otvorena je danas u
Etnografskom muzeju u
Beogradu koju priređuje u
saradnji sa Zavičajnim
muzejom iz Knjaževca.

„ ИЗРАДА ПИРОТСКОГ КАЧКАВАЉА ”

село Барје Чифлик, општина Пирот

Елемент *израда пиротског качкаваља* уписан је у Национални регистар нкн Р.С.

18.6.2012. године, под редним бројем 5.

**Пиротски качкаваљ је традиционални производ
од овчјег млека са подручја Старе планине.**

**Вештину његове израде становници височких села
научили су од Каракачана, који су
између XVIII и XIX века живели на Старој планини.**

Прерада млека у качкаваљ почиње подсиривањем млека након muže, сириштем од младог јагњета или јарета, односно у новије време сиришном ексенцијом, а све је то обављао мајстор *баскијар*

Традиција која се преноси по мушкој линији

**Прерађено млеко преузима други млекарски радник, парач,
који масу у дрвеној корпи пари у казану са топлом водом.**

**На тај начин смеша је постајала тесто жућкасте боје
и изузетне еластичности.**

Ову смесу даље преузима
качкаваљџија који на
тезђаву или тезги
прерађевину меси, соли
и дотерује облик правећи
„пупак” - лопту која
на горњој страни
има „цвет”
који се откида
и ставља у калуп.

При општини Пирот формирана је комисија која се бави Заштитом географског порекла производње пиротског качкаваља

Приватна предузећа ПИ-МЛЕК из Пирота, „Мацко” из Барје Чифлика

Млекарска школа „др Обрен Пејић” из Пирота

„ПИРОТСКО ЋИЛИМАРСТВО”

град Пирот

Елемент *пиротско ћилимарство* уписан је у Национални регистар нкн Р.С.
12.1.2016. године, под редним бројем 6.

Географско порекло ћилима,
чувара огњишта,
породичне слоге и богатства,
током векова,
најважнија је занатско индустријска
грана Пирота.

Тка се на вертикалном разбоју,
у различитим димензијама,
од чисте рунске вуне.
Једнако лице и наличје.

Алат:

**Вертикални ткачки стан - пиротски разбој,
јединствене израде
(заштићен је Географском ознаком порекла
2002. године);**

сновило, мотовило, чешаљ, брдо, чунак,

кукица, нож – кукица, растегљивач

„ГУГУТКЕ НА ДИРЕЦИ”

Орнаментика

је увек геометријска.

Најчешће коришћени

фигурални елементи су:

гуштер, птица, шкорпион, јеленак,
гугутке...

вегетабилни мотиви: разгранато дрво,
ђулови, венци...

„ЂУЛОВИ”

Шаре код старих ћилима су ситније и

складније распоређене,

на новијим примерцима шаре су крупније.

Не тка се када је црвено слово у календару

Сновање и само ткање је почињало понедељком.

Тада се доносио *заткавалник* у виду обилног доручка или ручка.

При завршетку израде ћилима доносио се *доткавалник*

у виду погаче, сира и лука, а ћилимарке су добијале поклоне

Ткање се преносило по женској линији.

„ПОСЛУЖАВНИЦИ“

„ДАМСКО СРЦЕ“

**Са тачно 96 елемената и шара заштићено је
у Заводу за заштиту интелектуалне својине
2004. године и, по правилима
која се од тада морају поштовати -
израђује се од квалитетне вуне са Старе планине**

***Изложбе Пиротског ћилма у Галерији САНУ
и Музеју примењених уметности***

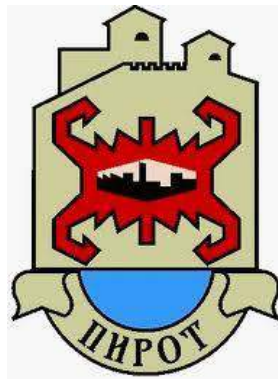
Галерији „Чедомир Крстић”, Народном музеју у Нишу

Објављивање каталога о пиротском ћилиму

Министарство одбране РС користи пиротски ћилим за дочек делегација

***Шаре пиротског ћилима су коришћене
као идејна решења VISA картице***

Штанд Србије на светској изложби EXPO у Шангају, сценографије...

„ ПИРОТСКО ПРИПОВЕДАЊЕ ”

Општина Пирот, села: Мала Лукања, Рсовци, Брлог, Камик, Мали Суводол, Рагодеш, Сопот, Засковци, Велика Лукања, Добри До, Топли До, Блато, Понор, Велики Суводол, Базовик, Орља, Осмаково, Присјан, Велики Јовановац, Крупац, Станичење, Пољска Ржана, Дојкинци, Велико Село, Градашница, Покровеник, Паклештица, Бериловац, Рудиње, Суково, Костур, Ореовица, Крстићи, Темска (34)

Елемент *пиротско приповедање* уписан је у Национални регистар нкн Р.С.
12.1.2016. године, под редним бројем 28.

Пиротско приповедање као *домен усмене традиције*
(тимочко-лужнички дијалекат, белопаланачко-пиротски
поддијалекат српског језика) је вербално уметничко изражавање
у прози и стиху на пиротском говору српског језика.

Заснивајући се на традиционалним сужејно-тематским обрасцима и формулама, представља вид обичајне и друштвене праксе и комуникације у малим групама.

**Предање, бајка, басна, прича о животињама, легенде,
новела, шаљива прича, анегдота, виц, песма која се казује,
загонетка, пословица, здравица**

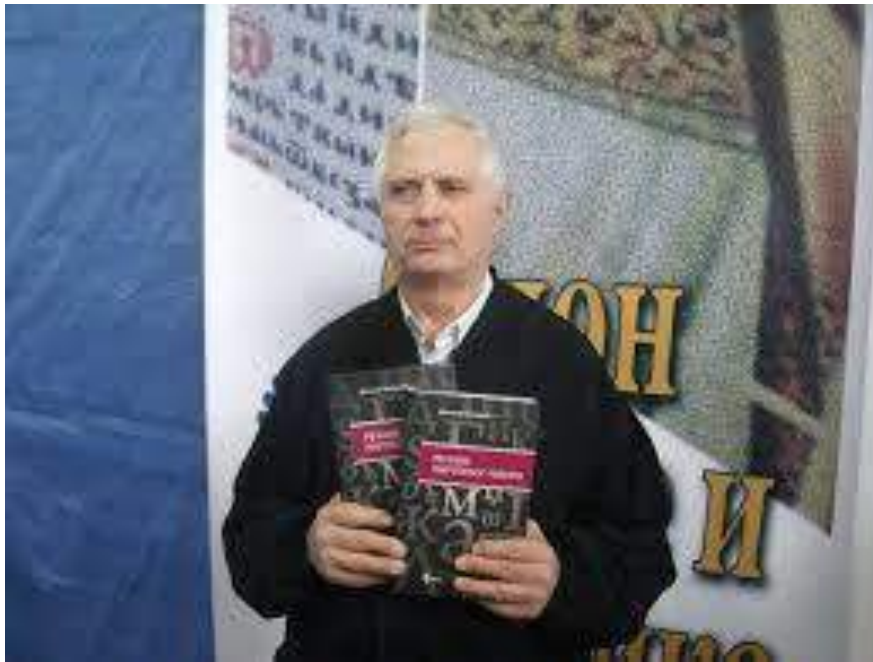
У локалној заједници приповедање има разне социјалне, психолошке, етичке и естетске функције, и посредством језичких и структурно-садржинских образаца доприноси утврђивању националног идентитета и осећања континуитета спајајући традицију и свакодневицу, индивидуално и колективно.

„Зарезоја”

NAUČIMO PIROTSKI

POD UČUŠANJE

Učenici PIROTSKI su prepoznali se i na udžbenicima i na materinim jezicima. Piroćani su bili sretni što su mogli naučiti nešto od svoje majčine jezike. Učenici su se učili i kroz igru, kroz ples, kroz crtanje, kroz pisanje i kroz druge aktivnosti. Učenici su se učili i kroz igru, kroz ples, kroz crtanje, kroz pisanje i kroz druge aktivnosti. Učenici su se učili i kroz igru, kroz ples, kroz crtanje, kroz pisanje i kroz druge aktivnosti.

Projekt je realizovan uz podršku Ministarstva obrazovanja, nauke, kulture i sporta Republike Srbije i Piroćani regionalne zajednice.

Naučimo PIROTSKI broj 3

BAŠTA

ZNAČENJE:
OTAC
Ot. bašta (roditelj, otac)

UPOTREBA:

BAŠTA MI
BAŠTA TI
BAŠTA JA
BAŠTA KOLIKO
BAŠTA NIKAD
BAŠTA NIKAD
BAŠTA NIKAD
BAŠTA MI

ako o baštini o baštu.
Bašta je mlogo jev.
Bašta je mlogo jev.
Bašta me me na dnu.
Bašta me me na dnu.

INALJICA: BAŠTA TO TI JE OTAC

Naučimo PIROTSKI broj 3

TE

ZNAČENJE:
ETO

UPOTREBA:

Učenici su se učili i kroz igru, kroz ples, kroz crtanje, kroz pisanje i kroz druge aktivnosti. Učenici su se učili i kroz igru, kroz ples, kroz crtanje, kroz pisanje i kroz druge aktivnosti. Učenici su se učili i kroz igru, kroz ples, kroz crtanje, kroz pisanje i kroz druge aktivnosti.

TU SAM
DOBRO SAM
NIŠTA NE RADIM
NEHA NIŠTA NOVOG

Naučimo PIROTSKI broj 2

ONODETI

VRSTA:
GLAGOL

UPOTREBA:

JA ONODEM
TI ONODES
ON ONODE
ONI ONODE
ONA ONODE
ONO ONODE
MI ONODEMO
VI ONODETE
ONI ONODU

Zaonodel sam
Razonodel sam
Izonodel sam
Odonodel sam
Reonodel sam (Windows)

Нематеријални елементи

Извођење приче праћено је мимиком, гестовима

Елементи традиционалног театра - драматизација, глума

Одвија се у непосредној интеракцији са слушаоцима

Приповедањем су повезани језик, обичаји, традиционална знања и веровања о природи и свету, знања о старим занатима и другим традиционалним праксама

„Жмаре” (жумијар)

**Област Млаве, села: Рановац, Кладурово, Манастирица, Старчево,
општина Петровац на Млави**

**Елемент *кување жмара („жумијар“)* уписан је у Национални регистар нкн Р.С.
25.12.2017. године, под редним бројем 35.**

Жмаре су ритуално и свакодневно јело и спадају у домен знања и умећа.

Српско и влашко становништво области Млаве, сачувало је у својој свакодневној и ритуалној исхрани доста елемената архаичности и традиционализма који се ослањају на основне привредне делатности као што су сточарство и земљорадња.

**Жмаре се кувају од
овчијег меса (karnje dî uoaje),
пазилука (praz)
и кукурузног брашна
(fanjină dî kukurudz).**

**Припремају се око 12 сати
(să sprimjeaşce prîngă
duoasprîaşce şasurj)
и потребан је већи број људи.**

Читава породица,(tuos dîn kasă) обично, учествује у чупкању меса, а најмање двоје људи мешају смесу у казану, (măјрисîn duoј uoamjenj mjeastîkă kazanu) јер је процес мешања напоран.

Манифестација „Жумаријада”

Свадба 1980. Старчево

**Жмаре су се припремале за свадбе, ређе за помане (даће).
Данас се, осим за ове прилике, жмаре припремају
и за различите манифестације, нарочито етно-хране.**

Мајстори, кувари жмара

РИТУАЛНИ ПРЕДМЕТИ

Ватриште

Казан

Липова држаља за мешање

Сито

Корито

Цедилјке

Овчије месо

Кукурузно брашно

НЕМАТЕРИЈАЛНИ ЕЛЕМЕНТИ

Сви елементи свадбених обичаја и помана.

Кађење свадбене трпезе коју изводи кум са ћерамидом и босиљком у здравље младенаца.

Кађење јела на помани за душу покојника.

**Свадбе, помане и манифестације спадају у одрживе елементе НКН,
као и свест о томе да јело *жмаре* спада у један од елемената
националног идентитета.**